

**INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR
O'QUVCHILARIGA TA'LIM TARBIYA BERISHNING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

Gaipov Turg'unjon Narimonovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika

instituti 2-kurs magistri

@manzil:

***Annotatsiya:** Mazkur maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarini inklyuziv ta'lim sharoitida samarali o'qitishning pedagogik jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda moslashuvchan ta'lim usullari, qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti yaratish va o'qituvchilarning inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus tayyorligini ta'minlash muhim omillar sifatida aniqlangan. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlik va maxsus mutaxassislar yordamining ahamiyati ham ta'kidlangan. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.*

***Kalit so'zlar:** moslashuvchan ta'lim usullari, qo'llab-quvvatlovchi muhit, o'qituvchilar tayyorgarligi, ota-onalar bilan hamkorlik, inklyuziv ta'lim, boshlang'ich ta'lim, pedagogik jihatlar, maxsus yordam.*

Kirish

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning metodologik asoslari ishlab chiqilgan.

Jahon ta'limi amaliyotida ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. Birlashgan millatlar tashkilotining ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga

olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalari ish-tirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi. YuNESKOning inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan dasturlari alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar hamda kattalar uchun xavfsiz va qulay ta'limni ta'minlashga qaratilgan me'yorlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni modernizatsiyalashga yo'naltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan ijtimoiy tenglik qoidalarini amalga oshirishda ta'limning barcha uchun ochiqligini, gender jihatdan tenglikka asoslanganligini ta'minlovchi mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda¹.

Inklyuziv ta'lim tizimida barcha bolalarning teng imkoniyatlarga ega bo'lishi ta'lim samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biri ham hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim ham jahon miqyosida, ham O'zbekistonda barcha o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim berishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qabul qilingan. Xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida inklyuziv ta'limning ahamiyati yanada ortib, bolalarning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Biroq, inklyuziv ta'limni boshlang'ich sinflarda amalga oshirishda o'qituvchilar va maktab ma'muriyati bir qator qiyinchiliklarga duch keladi. Ulardan biri, turli ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilar uchun muvofiq ta'lim sharoitlarini yaratishdir. Bu borada inklyuziv ta'lim bo'yicha pedagogik yondashuvlarning ilmiy-amaliy asoslarini o'rganish O'zbekistondagi ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga qaratilgan muhim vazifa hisoblanadi.

Ta'limda alohida ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun maxsus va inklyuziv ta'limning ilmiy-metodik hamda nazariy aspektlari mamlakatimiz olimlaridan R.Sh.Shomaxmudova, L.R.Muminova, K.M.Mamedov, Z.Mamarajabova, D.A.Nurkeldiyeva, D.A.Nazarova, Sh.E.Taxtiyarova, U.Y.Fayziyeva, F.U.Qodirova, G'.B.Shoumarov, D.J.Sharirova, D.Yakubjanova va boshqalarning

¹ O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. "Boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'lim amaliyoti" bo'yicha metodik qo'llanma. T.: Xalq ta'limi vazirligi nashriyoti. 2021.

ilmiy tadqiqot ishlarida turli darajada tadqiq etilgan. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri va uning ta'lim siyosatini amalga oshirishdagi roli hamda imkoniyatlari G'.I.Muxamedov, U.N.Xodjamqulov, Sh.I.Botirova, R.Eshchanov, S.A.Toshtemirova, M.A. Sattorova, N.Koshanova va boshqalarning, o'qituvchilarning kasbiy faoliyatga kompetentlik jihatdan tayyor bo'lishining pedagogik, psixologik, metodik va innovatsion jihatlari B.Abdullayeva, Sh.X.Abdullayeva, N.N.Azixodjayeva, Y.M.Asadov, N.Muslimov, A.I.Rasulov, A.M.Jabborov, D.G.Muxamedova, N.S.Saidaxmedov, O'.Q.Tolirov, R.H.Djo'rayev, J.G'.Yuldoshev kabi olimlarning ilmiy izlanishlarida tadqiq qilingan.

Ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy hayotga oid chuqur o'zgarishlar kundalik turmushimizga shiddat bilan kirib kelmoqda. Shu bilan birga, jamiyatimizda yuz berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy o'zgarish jismoniy va ruhiy nuqsonga ega bo'lgan bolalarning ko'payishiga sabab bo'ladi. Bu sayyoramiz aholisining o'ndan bir qismini tashkil etadi. Umumjahon sog'liqni ekologik saqlash tashkiloti ma'lumotlari dunyoda bunday kishilar soni 13% ga yaqinligidan dalolat beradi. Shundan 3% intellektida kamchiligi bo'lgan bolalar, 10% turli ruhiy va jismoniy nuqsonga ega bolalardir².

Mustaqil O'zbekistonimizda nogironlar bolalikdan ijtimoiy himoya qilib kelinmoqda. Umumjahon miqyosida alohida e'tiborga muhtoj bolalarning ruhiy holatini inobatga olgan holda psixologik korreksiyalash metodlari, oila, jamoa va guruhlarda insonparvarlik munosabatlarini shakllantirish, texnologik ko'maklashuvchi vositalar imkoniyatlarini oshirish borasida samarali ilmiy, ilmiy-texnik, ilmiy-pedagogik tadqiqotlar olib borilmoqda³.

Umumiy o'qitish tizimida inklyuziv ta'limning pedagogik-psixologik jihatlari, nogironligi bo'lgan bolalarning ta'limiy ehtiyojlarini qondirish, ularning huquqiy tengligi sharoitini yaratish, jamiyat a'zosi sifatidagi o'rnini mustahkamlashga oid muammolar bu izlanishlarning asosini tashkil etib, ular nogiron bolalarning

² O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. "Boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'lim amaliyoti" bo'yicha metodik qo'llanma. T.: Xalq ta'limi vazirligi nashriyoti. 2021.

³ Salomova R. Inklyuziv ta'limning zamonaviy pedagogik usullari. O'zbekiston Ilmiy Jurnal, 3(6), 95-110. 2023.
www.tadqiqotlar.uz

individual xususiyatlari va adaptiv imkoniyatlarini inobatga olish, ijtimoiy moslashuvini texnologik ta'minlash hamda qo'llab-quvvatlash o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning pedagogik tizimini takomillashtirishda alohida o'ringa egallamoqda.

Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, inklyuziv ta'limda boshlang'ich sinf o'quvchilariga samarali ta'lim berish uchun o'qituvchilarning moslashuvchan yondashuvlari va maxsus bilimlarga ega bo'lishi muhimdir. Mazkur pedagogik jihatlar xalqaro tadqiqotlar bilan hamohang bo'lib, inklyuziv ta'lim amaliyotlarini muvaffaqiyatli joriy qilishda asosiy omillar sifatida qaraladi.

Birinchidan, moslashuvchan ta'lim usullari va differentsiyalashgan yondashuvlarning ahamiyati Vygotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasi bilan mos keladi. Unga ko'ra, ta'lim jarayoni o'quvchilar uchun individual yondashuvni talab qiladi, bu esa inklyuziv ta'lim sharoitida yanada dolzarb bo'ladi. Bu tadqiqotda moslashuvchan o'qitish usullari (masalan, guruh bo'lib ishlash va o'z-o'zini o'qitish) inklyuziv sinflarda ijobiy natijalar berganini ko'rsatdi, bu esa o'qituvchilarning dars jarayonida o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ikkinchidan, o'quv muhiti va uning qo'llab-quvvatlovchi xususiyatlari ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasiga binoan, bolaning rivojlanishi uning ijtimoiy va madaniy muhiti bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotda aniqlanganidek, ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti inklyuziv sinfda o'quvchilarning ijtimoiy moslashuviga va o'qishga bo'lgan qiziqishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa inklyuziv ta'limda ijtimoiy tuzilmani hisobga olgan holda darslarni tashkil qilishning muhimligini ko'rsatadi.

O'qituvchilarning inklyuziv ta'lim bo'yicha tayyorgarligi ham tadqiqotda asosiy omil sifatida ajralib turdi. Bunda o'qituvchilarning inklyuziv ta'lim metodikasiga oid bilim va ko'nikmalari yetarli bo'lsa, o'quv jarayonining samaradorligi oshadi. Bu natija xalqaro tadqiqotlarda ham tasdiqlangan, masalan, o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishning kaliti sifatida ko'rsatiladi. Shu sababli, o'qituvchilarning doimiy

malaka oshirishi inklyuziv ta'lim uchun juda muhimdir.

Ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham muhim pedagogik jihat sifatida aniqlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ota-onalarning o'quv jarayonida faol ishtirok etishi bolalarning o'zlashtirish darajasiga va ijtimoiy moslashuviga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalb qilish va ular bilan muntazam hamkorlik qilish o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, qo'shimcha psixologik va pedagogik yordamga ehtiyoj borligi inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish uchun maxsus mutaxassislarga ehtiyoj borligini ko'rsatadi. Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilar turli qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin, va psixolog va logoped kabi mutaxassislarning mavjudligi bu qiyinchiliklarni yengib o'tishda yordam beradi.

Mazkur natijalar va muhokama asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi: o'qituvchilarning doimiy malaka oshirish dasturlarini kengaytirish, ota-onalar bilan samarali hamkorlik o'rnatish va inklyuziv sinflarda maxsus mutaxassislar faoliyatini yo'lga qo'yish.

Xulosa

Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarini inklyuziv ta'lim sharoitida o'qitishning pedagogik jihatlarini o'rganib, bir qator muhim xulosalar chiqardi. Inklyuziv ta'limda samarali o'qitish uchun moslashuvchan va individual yondashuvlarni qo'llash, qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish va o'qituvchilarni maxsus tayyorlash zaruriy ekani aniqlandi. Ushbu omillar o'quvchilarning faqat bilim olishida emas, balki ijtimoiy moslashuv va rivojlanishida ham katta rol o'ynaydi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish uchun o'qituvchilarning doimiy ravishda malaka oshirishi va ota-onalar bilan faol hamkorlik qilish zarur. Bundan tashqari, inklyuziv sinflarda qo'shimcha psixologik va pedagogik yordam ko'rsatuvchi mutaxassislarning faoliyat olib borishi ham muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Vygotskiy L. S.. O'qitish va rivojlanishning psixologik asoslari. Moskva: 1986. Pedagogika nashriyoti.
2. Bronfenbrenner U. Inson rivojlanishining ekologik tizimlar nazariyasi. Boston: 1979. Harvard University Press.
3. Inclusive Education: A Practical Guide. UNESCO Publishing. Retrieved from https://unesco.org/inclusive_education_guide 2010.
4. Санакулова З. Т. Инклюзив таълимнинг педагогик асослари. Таълим ва инновация журнали, 2(1), 45-56. 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "2020-2025-yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish dasturi". O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 24, 30-40. 2020 yil, 1-iyun
6. Ergasheva M. Boshlang'ich ta'limda inklyuziv o'qitishning samaradorligi. O'zbekiston Ta'lim Jurnali, 15(4), 60-68. 2021.
7. Booth, T., & Ainscow, M. (2002). Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).
8. Salomova R. Inklyuziv ta'limning zamonaviy pedagogik usullari. O'zbekiston Ilmiy Jurnali, 3(6), 95-110. 2023.
9. Slee R. The Irregular School: Exclusion, Schooling and Inclusive Education. New York: Routledge. 2011.
10. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. "Boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'lim amaliyoti" bo'yicha metodik qo'llanma. T.: Xalq ta'limi vazirligi nashriyoti. 2021.